

vanju človeka, kakor ga Grkom v historični dobi utelešuje olimpijski Zeus in slednjič vse do danes uzakonjuje rimski jus civile, v predzgodovinski „pelagijski“ dobi grških rodov ustreza kulturna stopnja, kateri je za temelj čisto drugačen življenjski čut ali etos: *materinsko* pojmovanje človeka. Je to doba *ginajkokratije* ali ženovladja, ko je pri Likijcih, Egipčanih in drugod veljal (nezapisani) jus naturale kot — „*materinsko pravo*“: po duhu materinskega prava sin ali hči v rodovniške svrhe ne navajata očeta, temveč — mater in njene prednike, pravica do dedovanja pritiče izključno hčeram, sestra „izplačuje“ bratom dediščino, hči ima dolžnost skrbeti za onemogle starše, itd.

Kdo neki bi tvegala trditev, da tudi bajke in pripovedke slovenskega naroda niso živ izraz takim ali takim zanimivim razvojnim stopnjam, ki jih je prehodil davni in pradavni prednik slovenskega človeka in ki so zgodovinarjevim sredstvom nedosegljive? Trden odgovor na to vprašanje bo mogoč šele tedaj, ko najdejo slovenske bajke in pripovedke svojega Bachofna.

Tovariš Kelemina mu je s svojo knjigo prav lepo nadelal pot. In upam, da mi ne zameri, če njegovega dela nisem motril z „literarnega“ vidika. In pa če v njegovem imenu izrečem besede, s katerimi Bachofen končuje predgovor svojemu delu: „Ta knjiga si v javnosti ne lasti ničesar drugega, nego da pred učene raziskovalce polaga za razmišljanje tvarino, ki ji ni zlahka najti mej. Ako zmore tako moč za pobudo, se bo rada umaknila na skromno mesto pripravljalnega dela ter se z mirno dušo uklonila običajni usodi vseh prvih poizkusov: da jo nasledniki malo uvažujejo pa presojujejo edinole po nedostatkih in nedovršenih platih“.

K. Ozvald.

Ivan Pregelj: »Umreti nočejo!« Zgodbe slovenske bolečine na Koroškem. Slovenskih Večernic 83. zvezek. Izdala in založila Družba sv. Mohorja 1930. 160 str.

Ciklu svojih pokrajinskih ljudskih povesti je Pregelj s to knjigo napisal četrti del. Za kranjskim Petrom Pavlom Glavarjem, goriškim protomedikom Muznikom in istrskimi „Božjimi mejniki“ se je uvrstila vanj „zgodba slovenske bolečine na Koroškem“ — povest „Umreti nočejo!“. Dočim so prva tri dela zgodovinska, je ta koroška povest zajeta iz neposredne polpreteklosti, iz katere sega s svojim zaključkom v sedanost. Tako je knjiga po svojem obeležju aktualna, kar povzdičuje njeno zanimivost; hkratu pa nalaga pisatelju drugačne dolžnosti in druge oblikovne prijeme, kakor jih je vajen pri zgodovinski povesti.

Zlasti tega poslednjega dejstva se zdi, da se Pregelj ni dovolj jasno zavedal. Vzidal je v svojo skoraj sodobno snov ogrodje običajne fabule, s kakršno si pomaga pri zgodovinski povesti, in ni opazil, da je sicer ta fabula v zgodovinskem žanru še nekako mogoča, dočim se sodobni pripovedi slabo prilaga ter jo dela naivno in malo manj ko banalno. In res, če usodo „pozitivnih“ osebnosti pričujoče povesti za silo še priznamo, ne moremo več priznati ne nemogoče hudobnih „negativnih“ oseb, zlasti pa ne vzorno maščujoče se usode, ki vodi in sodi kako Uschniggovo, Krießmanna ali celo „satana“. Tako shematiziranje, ki je mimo vsega drugega še narodno pristransko, se upira našemu čutu za življenje, ki ga — sodobnega — na osnovi lastnega izkustva vidimo čisto drugačnega, kakor če je pomaknjeno v zgodovino.

Kakor vnanja fabulistica, se sodobnemu okusu upira tudi notranja. Ali ni pot slovenskega dijaka od mature preko začasnega notranjega odpora, vojnih zmed in povojnih juridičnih studij v semenišče ter duhovni stan vsaj v sodobnosti nekam nezanimiva, če je že Preglju v davni preteklosti skoraj edina opesnitve vredna usoda? Tem manjša je seveda njena zanimivost in tudi prepričevalnost, če spoznaš, da so ovinki, ki zadržujejo, kar končno mora priti, izmišljeni in umetno ustvarjeni. In kdo ni pri Andreju Raznožniku, bodisi po njegovem govorjenju, bodisi po ravnanju, prav kmalu uverjen, da mu je duhovski stan sojen in da bo nedvomno še postal duhovni gospod, četudi sam zatrjuje, da „prav nič sposobnosti ne čuti za ta stan“? — Nekaj več resničnega in življenjskega, dasi ne ravno zanimivega, pa tudi ne določenega in jasnega značaja ima druga važnejša moška oseba — Pavel Užnik, ki pa je prav za prav zgodbi samo pritaknjen, ne da bi bil vraščen vanjo.

Podobno je z značajema in usodama važnejših dveh ženskih osebnosti. Tu imamo dobro in modro Katri, ki ji je Pregelj odkazal bridko, toda z neko idealno glorio obžarjeno pot marsikatero svoje izvoljenke, ki drži od mladostne ljubezni preko nesreče in resignacije v končno zatočišče: v idilično in bogaboječje župnijsko življenje poleg brata duhovnika. Katri je močno idealizirana osebnost, ki kot mlado dekle govori z modrostjo Pregljevih pobožnih rezonerjev. Ko ji je hotel dati verjetnejšo podobo in njenim idealnim vrlinam rahlo senčico, bi jo bil za občutljivega bralca skoro omadeževal z njeno neverjetno otroško sirovostjo, ki jo (na strani 46.) sam v težko zmotnem vrednotenju imenuje „otroško sitnost“. Drugo dekle je za bralca, ki avtorja pozna, skoro že vnaprej določeno: izgubljenka, ki se zavrže in pogine in ki se šele tik pred smrtjo skesa in spravi z Bogom. Drugačnih ženskih osebnosti Pregelj skoro ne pozna: ali vdano devištvo ali propalost. Ponavljata se v vseh njegovih spisih ter pomenita s svojo psihološko preproščino in idealistično prikrojenostjo v njegovem delu važen nedostatek.

V sodobni povesti so, kakor že rečeno, vse te pomanjkljivosti bolj otipljive. Primerjajoč knjižno življenje z resničnim, bo najpreprostejši bralec lahko spoznal, da so duše in usode teh knjižnih ljudi prav malo podobne resničnosti, ki je zanimivejša, globlja in bolj zagonetna od povesti. Knjiga dela odločno vtis, da je njeno življenje gnetla roka, ki mu ni bila kos, ker ni imela dovolj rahlega čuta za njegovo komplicirano bistvo, da je bilo tu moderno življenje s silo potisnjeno v starodavne idealistične sheme ali celo, da je bila neka naivna in staromodna povest čisto svojevoljno in brez upoštevanja notranjih zakonitosti predstavljena v neke današnje aktualne dogodke. Zato je naravno, da je medla, malo zanimiva, brez prepričanosti oblikovana in da je vrhu tega v drugem delu posebno očitno obremenjena z masami nepredelanega materiala, ki ni več nego golo poročanje.

Taka je knjiga kot povest. Kot „zgodba slovenske bolečine na Koroškem“ ni boljša, kajti kakor zgodovina ubija povest, tako povest ubija zgodovino. Pregelj bi bil moral iznajti moderno fabulo z modernimi značaji, ki bi bili z vsemi živci zvezani s svojskim današnjim življenjem in z usodo te nesrečne slovenske zemlje. Potem bi se povest in nedavna zgodovina strnili v en sam živ in pretresljiv dogodek.

Kakor je vsa zgradba knjige neorganska, tako je malo značilen tudi njen slog. Ob historizmih, ki so bili v zgodovinski povesti včasih na mestu, je Pregelj izgubil preprosti čut za umetno, toda naravno pripovedovanje. Umetni element mu je porazil naravnega. Trud in boj za naravnost sta v knjigi sicer očitna, a sodobna vsebina mnogo določneje izdaja skrito monotonijo nekoliko maniriranega Pregljevega sloga nego zgodovinska povest. V podrobnem me je zelo motilo pretirano ponavljanje besed: tog, trpek, bolan, bridek. Prav tako pa so neprijetne prisiljenosti in neokusnosti, kakršne so naslednje: „iskal je v njegov obraz“; „ustnice so mu *zaplale* v onemogli jezi. Strašno ponižujoča psotka se mu je *obudila* nanje“; „... spešila sta proti Šajdi v visoko solnce, ki je rastlo izza Male Košute... pa *se sejalo* v hosto in bukovje“; „*uvedril se je*“; „*krepka in krbko spočita* (Katri) *kakor rože in rezeda*“; „*jedra zarja* mladega dne“; „solnce je ležalo nizko v doline... *spočite, trpko namočene* so ležale njive“; „*Andrej se je utrgal v naglo stopinjo* za Jurijem“; „ko je pogledal po svojima sopotnicama, *se mu je oglasilo zopet v občutje* tisto neznano sladko, ki je zadnje dni vse živeje rastlo v njem in se je le zdaj pa zdaj ob mislih na domače ljudi *utrgalo bridko*“; „*ljudstvo je postalo prečudno nezaupno, trpno togo*“.

Bolj kot katero izmed prvih treh knjig tega cikla, je Pregelj programatično in iz vnanjega povoda napisal to povest. Ostala je za silo zgrajena, le približno dodelana in je zopet samo presajanje že iznajdenega — v nove položaje, kar sem očital tudi prvemu delu P. P. Glavarja. Ta praksa je v naši knjigi le še bolj očitna in je privedla do manj pomembnega rezultata.

Nekatere strani povesti iskreno izpovedujejo toplo domovinsko ljubezen. Po moči tega čuvstva bi pričakoval od pisatelja o bodočnosti slovenskega življa na Koroškem krepkejšo in pogumnejšo besedo, kakor sta jalova tolažba in bodrilo: „Koroška trpi, dokler Bog hoče tako!“
Josip Vidmar.

Dr. Henrik Tuma: Pomen in razvoj alpinizma. I. naklada. Založba: „Turistični klub Skala“. Tiskala Ljudska tiskarna v Mariboru. 296 str.

„Svoja hišica — svoja voljica.“ Ta vdolbek me je svoječasno presenetil nad vhodom takratnega Tumovega doma v Gorici. Kadarkoli sem videl v kakšni goriški ulici prožno, ravno, mišičasto Tumovo postavo, me je vselej navdalo radostno, visoko in ponosno čuvstvo. Isto čuvstvo mi vzbuja njegova knjiga, napisana v znamenju najpristnejše „svoje voljice“.

Če bi v knjigi ne bilo nič drugega kakor pomen in razvoj alpinizma, bi jo lahko mirne duše prepustili alpinistom in bi je tukaj ne bilo treba omenjati. Ali to delo vsebuje mnogo več. Predvsem vsega ravnega, mišičastega, neupogljivega, v senci osmega križa še zmerom čilega in mladostnega, nedopovedljivo samo-svojega doktorja Tumo, ki zna dati vsaki svoji misli jasen, točen, oseben, barvit in sočen izraz, dasi toži, da mu manjka visoka poetična beseda (str. 218). Za nič na svetu ne bi maral, da bi Slovenci njegove knjige ne imeli, in hvaležen sem tistemu tujcu, ki me je v tujini opozoril nanjo. Bila mi je kakor oživljajoča kopel v pršečem, iskrečem se slapu vsega tega, kar lahko označimo za naše pravo in najboljše bistvo.

Čeprav je delo sestavljeno po navedkarskem načinu s premnogimi pestrimi, po piščevih osebnih vidikih odbranimi mesti iz najraznovrstnejših domačih in